

Finnas kvar och ta över världen

Feministiska och queera förlag på den svenska bokmarknaden

Lunds universitet

Förlags- och bokmarknadskunskap

Institutionen för kulturvetenskaper

Handledare: Sara Kärrholm

Examinator: Ann Steiner

2015-08-26

Linnea Lundborg

Kandidatuppsats

FBMK11

Abstract

This study aims to examine difficulties and possibilities when having a feminist or queer publishing company in Sweden. To reach that goal, I examine six different publishing companies that are or have been active on the Swedish publishing field during the last ten years. The material consists of six interviews with founders of or staff members at Normal förlag, Rosenlarv förlag, X-Publishing, Dockhaveri, Lesbisk Pocket and Charlie by Kabusa. Themes discussed in the analysis is knowledge and authenticity, exclusion from the feminist community, working in a non-profit and collective organization, working under stress for a long time, the economic situation as both problematic and creative, and finally community support and the joy and strength that originates from working for a political cause. The study is inspired by the works of Simone Murray and has her thesis *Mixed Media* as a theoretical base. One aspiration with my study is to collect and perpetuate knowledge and experiences concerning these companies that otherwise might be lost. In that sense, the study is only one of many short-stories in the big anthology about feminist and queer publishing.

Nyckelord: Feminism, HBTQ, Queer, Förlag, Sverige

Keywords: Feminism, LGBTQ, Queer, Publishing, Sweden

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Introduktion.....	1
Syfte och frågeställningar.....	1
Definitioner.....	2
Material och metod.....	3
Intervjuer som material och metod.....	3
Innehållsanalys som metod.....	5
Avgränsningar i metod och material.....	5
Teori.....	6
Tidigare forskning.....	7
Presentation och bakgrund.....	9
Normal förlag & Charlie by Kabusa.....	10
Rosenlarv förlag.....	10
X-Publishing.....	11
Dockhaveri.....	12
Lesbisk Pocket.....	12
Analys.....	13
Kunskap och autenticitet.....	13
Vem får plats i det feministiska projektet?.....	15
Ideellt och kollektivt.....	17
Stress som ohållbart i längden.....	19
Lust, energi och stöd.....	22
Slutsatser.....	24
Referenser.....	28
Tryckta källor.....	28
Otryckta källor.....	29

Inledning

Introduktion

Ett helt år bar jag runt mina värdesaker i en svart tygkasse från förlaget Charlie by Kabusa. Jag hade varit på bokmässan den hösten och fått författaren Hanna Wikmans debutroman *Ljft* signerad.¹ Kassen följde med på köpet och låg bredvid mig när jag samma helg plöjde igenom boken. Efteråt kände jag mig yr. I boken blev alla tänkbara normer förbipasserade i 110 kilometer i timmen och allt var möjligt. Något år tidigare hade jag läst David Levithans *Ibland bara måste man* och känt samma känsla.² Det var böcker som skrev sig fria från strukturerna. Som skapade sin egen, alternativa verklighet.

Jag släpade runt min tygkasse hela det året tills jag tappade bort den på en fest. Flera månader senare skymtade jag den på ett foto från ett kollektivkök och slängde mig på cykeln. Jag och kassen återförenades, och mina värdesaker flyttade tillbaka hem. Jag föredrog den framför alla andra, inte bara för att den hade långa, praktiska axelband utan också för att den påminde mig om en annan sorts litteratur. En litteratur om personer som mig, även fast jag då inte riktigt visste vem jag var. Det vet jag nu. Samtidigt har jag blivit mer och mer nyfiken på personerna bakom förlagen, som gjorde böckerna möjliga för mig att läsa. När jag började leta märkte jag snabbt hur lite som fanns skrivet om dem och om andra, liknande feministiska eller queera förlag. Den här uppsatsen bottnar tveklöst i ett personligt intresse av att veta mer. Men som det står på plakaten, det personliga är politiskt.

Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka möjligheter och svårigheter med att driva feministiska och/eller queera förlag på den svenska bokmarknaden. För att uppnå syftet samlar jag i uppsatsen in, konkretiserar och analyserar erfarenheter av att arbeta inom feministiska och/eller queera förlag, som är eller har varit aktiva under de senaste tio åren. Min huvudsakliga frågeställning för uppsatsen är vad som präglar feministiskt och queert drivna förlag i Sverige, och vilka erfarenheter som finns av att arbeta i dem. Andra frågeställningar som blir relevanta är vad de drivande bakom förlagen ser för behov av den här typen av verksamhet, samt vilka likheter och skillnader som finns mellan förlagen. Utöver att svara på frågeställningarna är ett mål med uppsatsen är att samla in och bevara viktig kunskap om feministisk och queer förlagsverksamhet, och min ambition är därför att kartlägga och beskriva den delen av den

¹ Hanna Wikman, *Ljft: roman*, Älvsjö: Charlie by Kabusa 2010

² David Levithan, *Ibland bara måste man*, Huddinge: X Publishing 2007

svenska bokmarknaden. På så sätt är uppsatsen ett litet bidrag till den stora biografen över feministiska och queera förlag.

Definitioner

Redan så här tidigt i uppsatsen blir det relevant att definiera och förtydliga vad jag menar med att en verksamhet är feministisk eller queer. För ordet ”feminism” använder Svenska akademis ordbok definitionen: ”åskådning som hävdar och rörelse som arbetar för kvinnans fulla (ekonomiska, politiska och sociala) likställdhet med mannen”.³ Dock vill jag förtydliga att jag inte ställer mig bakom en förståelse av kön och genus som uteslutande antingen manligt eller kvinnligt. Den feministiska teoretikern Judith Butler menar att all form av identitet är skapad. I och med det förstår hon både genus, i betydelsen av det sociala könet, och kön, i betydelsen av det fysiska könet, som socialt konstruerat.⁴ Därför bör feministisk förlagsverksamhet inte bli förminskad till kamp för jämställdhet mellan enbart män och kvinnor, utan inkluderar även subversiva utmaningar av sådana socialt skapade kategorier. Likaså förstår jag feminism utifrån ett bredare, intersektionellt perspektiv. Genusvetaren Nina Lykke förklarar intersektionalitet som ett sätt att förstå hur ”maktordningar och identitetskonstruktioner baserade på kön samverkar med maktordningar och identitetskonstruktioner baserade på klass, ras, etnicitet, sexualitet och så vidare”.⁵

Tidigare forskning visar att feministisk och queer förlagsverksamhet länge gått hand i hand.⁶ Det gör att det är svårt, och framförallt inte relevant, att separera feministiska och queera förlag. Gällande ordet ”queer” är det svårt att formulera en tydlig definition, eftersom det undflyende ligger i själva begreppets natur. Genom antropologen Fanny Ambjörnsson förstår jag det dock som att queera rörelser på olika sätt försöker bryta mot eller utmana sexuella normer.⁷ I uppsatsen använder jag termen queera förlag som ett samlande begrepp för att tala om utgivning av HBTQ-litteratur.⁸

För att sammanfatta ser jag feministiska eller queera förlag som verksamheter som, genom de strategier som de finner lämpliga, arbetar för att luckra upp normer kring kön, genus och sexualitet samt arbetar för en värld fri från patriarkala strukturer och heteronormativitet.

³ Svenska akademien, ”Feminism”, *Svenska akademis ordbok*, (inget datum tillgängligt), <http://g3.spraakdata.gu.se/saob>, hämtad 28:e maj 2015

⁴ Judith Butler, *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*, Göteborg: Daidalos 2007, s.58

⁵ Nina Lykke, *Genusforskning: en guide till feministisk teori, metodologi och skrift*, Stockholm: Liber 2009, s. 104

⁶ Se till exempel: Simone Murray, *Mixed media: Feminist Presses and Publishing Politics*, London: Pluto 2004 och Julie R. Enszer, *The Whole Naked Truth of Our Lives: Lesbian-Feminist Print Culture from 1969 through 1989*, <http://drum.lib.umd.edu/handle/1903/14038>, hämtad 25:e maj 2015

⁷ Fanny Ambjörnsson, *I en klass för sig: Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*, Stockholm: Ordfront 2004, s. 10-11

⁸ HBTQ: ”Ett paraplybegrepp för homosexuella, bisexuella, transpersoner samt andra personer med queera uttryck och identiteter.” RFSL, *Begreppslista*, (inget datum tillgängligt) <http://www.rfsl.se/?p=410>, hämtad 27:e maj 2015

Förlagsvetaren Simone Murray skriver i sin avhandling *Mixed Media* att fundamentalt för feministiska förlag är att “they all seek to redress a perceived absence in mainstream publishing practice and to amplify the voices of women marginalised from the centres of the literary discourse”.⁹ Läger man till queera förlag och queera röster till hennes definition stämmer den väl in på de förlag som jag analyserar. Jag vill vara tydlig med att alla förlag som är representerade i uppsatsen inte uttryckligen kallar eller har kallat sin verksamhet för feministisk eller queer. Samtliga förlag har dock känt sig bekväma med att definieras som feministiska och/eller queera när jag ställt frågan. För ett av förlagen, X-Publishing, är det dock inte lika självklart att kalla sig feministiskt, vilket jag återkommer till i min analys.

Material och metod

Intervjuer som material och metod

Eftersom jag för att uppnå uppsatsens syfte vill analysera erfarenheter av att driva feministiska och/eller queera förlag, passar det bra att använda intervju som metod för att samla in mitt material. Etnologen Eva Fägerborg skriver i *Etnologiskt fältarbete* att intervjuer erbjuder ett ”erfarenhetsnära, nyansrikt och mångfacetterat material”.¹⁰ Även samhällsvetaren Alan Bryman lyfter i *Samhällsvetenskapliga metoder* upp att intervjuer erbjuder bra möjligheter till att fånga in intervjudeltagarnas erfarenheter.¹¹

Det material som uppsatsen behandlar utgörs av sex stycken semistrukturerade, kvalitativa intervjuer med personer som är eller har varit aktiva inom feministiska och/eller queera förlag. Uppsatsen utgår från intervjuer med kollektivet Dockhaveri förlag, Leo Andrea Nordwall på Lesbisk Pocket, Hanna Larsson på X-Publishing, Erika Larsson på Normal förlag och Erika Söderström som arbetade på Normal samt på Charlie by Kabusa, samt Åsa Sarachu på Rosenlarv förlag. I alla fall utom ett har jag intervjuat en person åt gången, men när det gäller det kollektiva förlaget Dockhaveri intervjuade jag tre av förlagets medlemmar gemensamt under en intervju. Intervjuerna ägde rum i Stockholm i slutet av april, förutom intervjun med Åsa Sarachu som jag träffade i Malmö i början av maj, och Erika Larsson som jag intervjuade över telefon.¹²

Intervjufrågorna sammanställde jag genom att utgå från uppsatsens syfte och de dilemman som min teori presenterar för feministiskt driven förlagsverksamhet. Jag valde att innan intervjuerna maila ut frågorna till deltagarna, då det kan bidra till att de som läst frågorna i förväg

⁹ Murray, s. 131

¹⁰ Eva Fägerborg, ”Intervjuer”, i *Etnologiskt fältarbete*, red. Lars Kaijser & Magnus Öhlander, 2:a uppl. Lund: Studentlitteratur 2011, s. 85

¹¹ Alan Bryman, *Samhällsvetenskapliga metoder*, 2:a uppl. Malmö: Liber 2011, s. 414

¹² Jag har tagit del av Vetenskapsrådets etiska riktlinjer och förhåller min forskning till dem. Vetenskapsrådet, *God forskningssed*, 2011, <https://publikationer.vr.se/produkt/god-forskningssed>, hämtad 11:e juni 2015

”reflekerat mer över nya infallsvinklar på ämnet”.¹³ Inför en intervju fick jag inte tid att skicka frågorna, och det gav en svårare och mer begränsad intervjusituation.

Med intervjuer som underlag för forskning blir det viktigt att vara medveten om att de intervjuade har, som Fägerborg kallar det, en ”osynlig publik” att förhålla sig till.¹⁴ Det kan göra att den intervjuade väljer att betona respektive undvika vissa teman eller frågor. Därför går det inte att betrakta intervjuerna som ett objektivet material. De är skapade i dialog mellan mig och intervjupersonerna, och det samhälle och den kontext som vi ingår i. Dock menar jag att det inte är möjligt att skapa ett verkligt objektivet material, eftersom all form av kunskap är konstruerad med ett syfte, en vanlig feministisk syn på kunskapsproduktion som härstammar från teoretikern Donna Haraway och hennes begrepp gudstrick. ”Gudstricket består i en vetenskaplig tro på ett ansikts-, kropps- och kontextlöst forskarsubjekt som kan ställa sig utanför och höja sig över det som analyseras, och från den positionen producera objektiva kunskap om världen”, skriver Lykke som påpekar att Haraway menar att gudstricket som en illusion.¹⁵ Trots den här utgångspunkten menar jag att det är vitalt att förhålla sig observant till intervjuens speciella karaktär när det gäller kunskapsproduktion. Den osynliga publiken är också viktig ur ett annat perspektiv, nämligen att den intervjuade kan glömma bort den.¹⁶ I vissa fall har intervjupersonerna berättat anekdoter som de själva sagt att de inte vill ska vara med i uppsatsen. Då har jag inte transkriberat den delen av intervjun.

Fägerborg talar också om vikten att vara lyhörd för de maktasymmetrier som lätt uppstår i intervjusituationen eftersom parterna ofrånkomligen blir påverkade både av samhällets normer och de normer som skapas i rummet. Skillnader och likheter som har blivit aktuella mellan mig och de intervjuade berör till exempel ålder, geografisk hemvist och kunskaper om ämnet. Här skiljer jag mig från (vissa av) de intervjuade i det att jag är yngre än dem, att jag inte är från och inte känner till Stockholm och att jag är ny i förslagbranschen. Å andra sidan har en feministisk och queer förståelse gjort mig till en insider i ämnet.¹⁷

Jag har transkriberat samtliga intervjuer, men jag har förhållit mig fritt till att inte transkribera eller citera exakt ordagrant, då det ofta gör den intervjuade en otjänst eftersom talspråk lätt låter klumpigt och konstlat. Jag har dock inte ändrat innebörden i något som de intervjuade har sagt.¹⁸

¹³ Fägerborg, s. 100

¹⁴ Fägerborg, s. 90

¹⁵ Lykke, s. 20

¹⁶ Fägerborg, s. 95

¹⁷ Fägerborg, s. 95

¹⁸ De transkriberade intervjuerna finns i min ägo och är tillgängliga vid förfrågan.

Innehållsanalys som metod

För att analysera mitt intervjumaterial har jag använt mig av innehållsanalytisk metod, i enlighet med hur den presenteras av doktor Ulla Graneheim Hällgren och professor Berit Lundman i *Qualitative content analysis in nursing research*.¹⁹ Utöver deras presentation av analysmetoden har jag också lutat mig mot Brymans presentation av innehållsanalys i *Sambällsvetenskapliga metoder*. Enligt Bryman är innehållsanalys en lämplig metod för att analysera semistrukturerat intervjumaterial, vilket ligger till grund för min uppsats.²⁰ För att analysera texterna har jag utgått från den process som Graneheim Hällgren och Lundman tagit fram. Efter att ha transkriberat intervjuerna har jag flera gånger läst igenom dem för att få en tydlig bild av texternas helhet. Ur materialet har jag sedan plockat ut utdrag och citat som varit relevanta för mina frågeställningar och som relaterar till varandra. Utifrån utdragen har jag skapat koder och grupperingar som hjälpt mig utröna vad som är centralt i varje intervju, för att till slut ha formulerat övergripande teman som innefattar flera eller alla av intervjuerna.²¹ Graneheim Hällgren och Lundman förtydligar att forskning oftast inte sker på det här linjära sättet, utan att forskaren arbetar på flera nivåer parallellt, vilket även stämmer överens med hur jag har arbetat.²²

Avgränsningar i metod och material

Här vill jag förtydliga vilka områden som jag med uppsatsen inte gör anspråk på att täcka in. Avgränsningarna har till stor del skett med tanke på de begränsningar i tid och utrymme som en kandidatuppsats innebär. För det första undersöker jag förlag som är eller har varit aktiva på den svenska bokmarknaden under de senaste tio åren. Det innebär till exempel att Feminista, ett feministiskt imprint till förlaget Modernista som gav ut tre böcker under 2003, faller utanför uppsatsens ramar. I uppsatsen undersöker jag förlag som i första hand ger ut skönlitterära, textbaserade böcker tänkta att läsas av vuxna eller unga vuxna. Därför ingår inte barnboksförlag, som Vombat förlag eller Olika förlag, eller förlag som ger ut grafiska serier, som Galago, i mitt forskningsområde trots att många av böckerna som förlagen ger ut har en tydlig feministisk eller queer agenda. Utöver omfångsmässiga skäl beror avgränsningen på att jag själv arbetar för Olika förlag och är aktiv i Dotterbolaget, ett feministiskt serieskaparnätverk där flera av medlemmarna blivit utgivna på just Galago. Hade jag valt att intervjua de här förlagen skulle jag ofrånkomligen ha hamnat i en problematisk position som jag med hjälp av min avgränsning kunnat undvika. Att jag arbetar på Olika förlag, och min tid både inom Dotterbolaget och andra feministiska nätverk,

¹⁹ Ulla Graneheim Hällgren och Berit Lundman, "Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness", *Nurse Education Today*, 2004: 2, s. 105-112

²⁰ Bryman, s. 282-283

²¹ Graneheim Hällgren och Lundman, 2004: 106-108

²² Graneheim Hällgren och Lundman, s. 107

har dock gett mig en förkunskap om feministiskt och queert driven verksamhet som det varken hade varit möjligt eller önskvärt att jag lagt av mig innan jag gått in i uppsatsprocessen. Snarare berikar det min analys.

Länge hade jag som ambition att i uppsatsen även undersöka Hallongrottans bokhandel och kuriosa, en stockholmsbaserad feministisk och queer bokhandel som var verksam mellan 2006 och 2013. Jag har under uppsatsarbetet intervjuat flera personer från bokhandeln, men har av olika skäl inte möjlighet att analysera bokhandeln i min uppsats. Jag förstår dock Hallongrottan som ett viktigt feministiskt och queert projekt som flyttat fram positionerna på den svenska bokmarknaden när det gäller den här typen av frågor.

Teori

Uppsatsens teoretiska utgångspunkt utgår från Simone Murrays avhandling *Mixed Media*, den första boken i sitt slag om feministiska förlag och förläggande, och som bokhistorikern Trysh Travis beskriver som banbrytande.²³

I *Mixed Media* arbetar Murray utifrån olika dilemman som blir relevanta för feministisk förlagsverksamhet. Det mest centrala, och som hon ständigt återkommer till, är den hårfina balansen mellan politisk trovärdighet och tillförlitlighet som företag. Det finns en svårighet i att både ge ut feministiskt nyskapande litteratur och få verksamheten att gå runt ekonomiskt, något som Murray kallar politikens/profitens gåta.²⁴ Murray är intresserad av vilka strategier som förlagen har utarbetat för att bemöta det svårlösta problemet, ett intresse som jag delar eftersom dilemmat är högst relevant även för förlagen som jag undersöker. Samma sak gäller den problematik som Murray aktualiserar när det kommer till autenticitet och representation. En grundförutsättning för en sådan argumentation, som jag ställer mig bakom, är uppfattningen att förlag innehar en maktposition genom att de kan styra vilka samtal som ska föras respektive inte föras i offentligheten. På det sättet kan förlag antingen utmana eller upprätthålla normer.²⁵ Under sent 1970-tal och 1980-tal fick feministiska förlag mycket kritik inom rörelsen för att bestå av vita, heterosexuella medelklasskvinnor som gav ut vit, heterosexuell litteratur för medelklassen. Murray ställer frågan om det är möjligt att gå i bräschen för utgivning av queer litteratur, eller litteratur skriven av icke-vita författare, utan att som förlag integrera queera eller icke-vita personer i sin verksamhet.²⁶ För min uppsats blir det viktigt att undersöka hur de förlag som jag intervjuat resonerar kring inkludering, både när det gäller utgivning och organisering.

²³ Trysh Travis, "The Women in Print Movement", *Book History*, 2008: 1, s. 275-300, se s. 292

²⁴ Murray, s. 26

²⁵ Murray, s. 66

²⁶ Murray, s. 45, 67

För de radikalfeministiska förlag som hade sin storhetstid i Storbritannien och USA under 70- och tidigt 80-tal var icke-hierarkisk och kollektiv organisering en relevant fråga.²⁷ Ur den utkristalliserar sig ännu ett dilemma: Ska feministiska förlag drivas kollektivt, med en platt organisation, eller är det att föredra att ha en tydlig arbetsfördelning, med chefer och anställda, som ett traditionellt förlag? Följdfrågor om låg lön och långa arbetsdagar samt hur det politiska kan gå ut över det personliga blir alla relevanta för min uppsats.²⁸ I bokens sista kapitel diskuterar Murray de större förlag (det hon kallar mainstreamförlag) som ger ut feministisk litteratur och hur den utgivningen många gånger kan vara mycket problematisk.²⁹ Kapitlet blir inte lika centralt som ovan nämnda dilemman, då jag inte undersöker större förlag, men till viss del kommer jag föra diskussioner som liknar Murrays.

Till Murray, som utgör uppsatsens huvudsakliga teori fogar jag även sociologen Laura J. Miller och hennes bok *Reluctant Capitalists*. Anledningen är för det första Millers korta men användbara förklaring av marknaden i ett kapitalistiskt samhälle. Miller menar att företag i en kapitalistisk värld, på grund av den allt högre konkurrensen, är tvungna att hela tiden antingen hitta nya marknader eller öka produktiviteten för att inte gå under. Det är ett system som även bokmarknaden befinner sig inom, och som sätter käppar i hjulet för de oberoende bokhandlar Miller undersöker. De tvingas inse att "the overall logic of the capitalist system is mainly about making a profit in a competitive environment".³⁰ Såklart är detta en extremt kort förklaring av hur den kapitalistiska marknaden fungerar, men den konkretiserar ändå den ekonomiska verklighet som feministiska och queera förlag måste förhålla sig till.

För det andra är Miller intressant eftersom hon talar om hur de ekonomiska val som vi gör är beroende av sociala relationer. Hon diskuterar politisk konsumtion och menar att det skulle kunna vara ett sätt för många oberoende bokhandlar att överleva på bokmarknaden.³¹ Hur det även blir relevant för feministiska och queera förlag kommer jag utveckla mer i min analys.

Tidigare forskning

Med utgångspunkt i mina frågeställningar är det fält som jag placerar uppsatsen inom forskning kring feministiska och/eller queera förlag. Som jag tidigare förtydligat använder jag begreppet "queera förlag" som samlingsnamn för förlag som ägnar sig åt utgivning av HBTQ-litteratur. Delvis ingår forskningsfältet i ett större spektrum av studier kring utgivning av politisk litteratur,

²⁷ Murray, s.132

²⁸ Murray, s. 129, 147, 150

²⁹ Murray, s. 167-211

³⁰ Laura J. Miller, *Reluctant Capitalists: Bookselling and the Culture of Consumption*, Chicago: University of Chicago Press 2007, s. 8-9

³¹ Miller, s. 9, 228-229

vilket blir relevant på nationell nivå då jag inte har kunnat hitta någon tidigare forskning på mitt fält. Även när det gäller en bredare definierad, politiskt präglad förlagsverksamhet finns det mycket lite svensk forskning. Internationellt sett finns det dock flera artiklar och även avhandlingar om feministisk och queer förlagsverksamhet, och därför har jag inte känt något behov av eller har haft utrymme till att bredda mitt forskningsfält.³²

Förutom att Simone Murrays *Mixed Media* ligger som teoretisk grund för uppsatsen, är boken också en utgångspunkt för forskning kring feministiska och queera förlag. Hennes avhandling, med fokus på den brittiska bokmarknaden, går att se som ett nav som i princip all senare forskning kommit att förhålla sig till.³³ Murray konstaterar att det finns en tystnad kring feministisk förlagsverksamhet i det akademiska samtalet. Det gäller både den bokhistoriska disciplinen, där hon konstaterar att forskningen i princip varit blind för genusaspekter, och inom genusvetenskapen.³⁴ Förblir fältet förbisett kommer många viktiga erfarenheter och kunskaper ofrånkomligen att gå förlorade. Dessutom menar Murray att det är av största vikt att feminister undersöker vilka politiska ramar som finns för sin egen möjlighet till kontroll över det skrivna ordet, en kritik som jag ställer mig bakom.³⁵

Som sagt har flera forskare följt i Murrays fotspår. En sådan är Trysh Travis, som i ”The Women in Print Movement” beskriver organisationen med samma namn. Gruppen fungerade som ett slags nätverk för feministisk verksamhet på bokmarknaden med målet att skapa ett alternativt, feministiskt kommunikationskretslopp.³⁶ Travis lyfter fram erfarenheter som verkamma i nätverket dragit som blir relevanta att jämföra med mitt material, och ställer också flera intressanta frågor om vilka normer och makt(o)balanser som råder på bokmarknaden.³⁷ I genusvetaren Jennifer Gilleys artikel ”This Book is an Action” ligger istället fokus på att diskutera skillnaden mellan att ge ut en feministisk bok på ett större förlag och ett litet, feministiskt drivet förlag. Gilley ser ett olösligt dilemma mellan ekonomiskt starkt och politiskt svagt förlag kontra politiskt drivet men ekonomiskt svårstyrt, ett resultat som hon delvis delar med Murray.³⁸ En annan vinkel på det ekonomiska tar Catherine Riley i ”The Message Is in the Book”. I artikeln undersöker hon det feministiska förlaget Virago, som är ett av de kommersiellt sett mest lyckade exemplen på feministiskt förläggande. Virago ingår sedan 1995 i förlagskoncernen Little, Brown

³² Eftersom mitt syfte med uppsatsen inte är att undersöka kvinnliga eller queera författares villkor är det inte heller ett forskningsfält jag har undersökt. Detsamma gäller forskning kring hur villkoren på bokmarknaden ser ut för feministisk och queer litteratur i stort.

³³ Murray, 2004, s. 5

³⁴ Murray: 2004, s. 25

³⁵ Murray, 2004, s. 22

³⁶ Att jämföra med Darntons kommunikationskretslopp, se Murray, s. 15

³⁷ Travis, s. 275-300

³⁸ Jennifer Gilley, ”This Book Is an Action: A Case for the Study of Feminist Publishing”, *The International Journal of the Book*, 2012: 1, s. 1-9

som 2004 gick upp i det globala mediekonglomeratet Time Warner, och Riley analyserar vilka konsekvenser köpet fått för Virago.³⁹ Slutligen utmärker sig *The Whole Naked Truth of Our Lives*, Julie R. Enszers avhandling om lesbisk-feministisk ”print culture” i USA mellan 1969 och 1989. De erfarenheter som personerna i dem har haft när det kommer till organisering och stöd från communityn blir viktiga i min analys.⁴⁰

I ”En outsider och en gentleman”, en artikel baserad på Ragni Svenssons pågående forskningsprojekt om Bo Cavefors bokförlag, vänder sig Svensson till Murray för att förstå små, oberoende förlags dubbla roll som både politiska och kommersiella aktörer.⁴¹ Hon sällar sig också till Murray i sin kritik av att forskning inom förlagsvetenskap och bokhistoria i mycket större utsträckning borde ”problematisera den makt över utbud och urval som små förlag som Bo Cavefors faktiskt har”.⁴² Svenssons resultat ligger långt från uppsatsens, som inte berör liknande teman, men i teoretiska utgångspunkter finns ändå en nära släktskap som är viktig att ta upp här.

Presentation och bakgrund

Analysdelen börjar med en presentation av vart och ett av de intervjuade förlagen. Jag beskriver hur det gick till när förlagen bildades, vad de har för inriktning på sin utgivning, samt hur förlagens verksamhet ser ut idag alternativt hur det kommer sig att förlagen lagt ner. Jag redogör även kort för hur förlagen organiserar sin verksamhet, något som jag kommer att diskutera vidare senare i analysen. Då diskuterar jag även kring de övergripande teman som jag har kunnat se i intervjuerna: ekonomisk organisering, dilemman kring ideell och kollektiv organisering, tidsbrist och stress, betydelsen av communityn, autenticitet och kunskap, samt den lust som det innebär att arbeta med en utgivning som man upplever som politiskt viktig.

Medan den första delen av analysen till stor del fungerar som en redogörelse för min kartläggning av vilka feministiska och/eller queera förlag som är eller har varit aktiva i Sverige de senaste tio åren, koncentrerar jag mig senare på att analysera vad som präglar verksamheten för feministiska och queera förlag på den svenska bokmarknaden. Det kommer jag också diskutera vidare i min slutsats, med fokus på vilka möjligheter och svårigheter som jag kan se i att driva feministiska och queer förlagsverksamhet. Förlagen presenteras i kronologisk ordning, från när det första förlaget startade och framåt till idag.

³⁹ Catherine Riley, ”The Message Is in the Book: What Virago’s Sale in 1995 Means for Feminist Publishing”, *Women: A Cultural Review*, 2014: 3, s. 235-255

⁴⁰ Enzser, s. 150, 165-166

⁴¹ Ragni Svensson, ”En outsider och en gentleman: Mediala mytbilder av Bo Cavefors förlag”, *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2013: 3-4, s. 45-58

⁴² Svensson, s.47-48

Normal förlag & Charlie by Kabusa

Hösten 2004 grundade Ulrika och Erika Larsson Normal förlag, som hade en uttalad queer inriktning på sin utgivning, vilket gör Normal till det första förlaget av sitt slag på den svenska bokmarknaden. Från Normal har jag intervjuat Erika Larsson samt Erika Söderström, som 2008 praktiserade på förlaget och efter det arbetade där tills Normal gick i konkurs sommaren 2010.

Normals devis var att ge ut böcker till alla som inte anser att heterosexualitet är ett måste, och de ”såg det som en rättighet att få läsa den här typen av litteratur på sitt eget språk”, enligt Erika Larsson. När förlaget satte igång fick de ett extremt positivt gensvar. Stödet kom främst från HBTQ-communityt, men överhuvudtaget beskriver både Larsson och Söderström ett stort intresse för förlaget. Att SVT gjorde ett nyhetsinslag när Normal lade ner är ett exempel på vilket avtryck förlaget gjorde. ”Det är inte alla små förlag som får det”, konstaterar Söderström. Enligt henne fungerade Normal som ett viktigt alternativ till den bristfälliga utgivning som då fanns på bokmarknaden, och lyfte fram författarskap och titlar som inte tidigare fått det utrymme som idag kan verka självklart. En förändring som Normal var med och möjliggjorde, menar Larsson.

Det gick att ta ut lön ur förlaget för samtliga inblandade, men det var ändå mycket knapert. När Normal lade ner 2010 hade det inte bara varit svårt ekonomiskt en längre tid, trots bidrag från flera investerare, utan förlagsarbetet hade också inneburit en väldigt stor belastning för grundarna. Larsson beskriver att i princip all tid gick åt till förlaget och att det inte fanns några möjligheter till ledighet eller vila. Därför tycker Söderström att det var ett bra beslut att lägga ner. ”Man måste prioritera andra saker. Man måste prioritera livet, hälsan”, säger hon.

I efterdyningarna av Normal förlag startade förlaget Kabusa böcker ett imprint, Charlie by Kabusa, som tog över den största delen av Normals utgivning. Söderström följde med i övergången. Hon fick huvudansvaret för Charlie som enda anställd och drev förlaget på egen hand med ekonomiskt stöd från Kabusa. Charlie skulle i princip fungera som Normal men ge ut färre titlar. Ekonomiskt bar förlaget dock fortfarande inte, och lade ner efter mindre än ett år.

Rosenlarv förlag

Från Rosenlarv förlag har jag intervjuat Åsa Sarachu. Sarachu är en av förlagets grundare och har varit aktiv i Rosenlarv sedan förlaget startade 2005. Diskussionerna om att starta ett förlag inleddes dock redan 2004 i samband med en kurs i litteraturvetenskap med genusinriktning. ”Under kursens gång upptäckte vi att det fanns så många författarinnor i historien som vi inte hade hört talas om, och som har skrivit fantastiska romaner”, berättar Sarachu. Flera studenter började prata om att det var konstigt att det inte redan fanns ett förlag som sysslade med att återutge liknande böcker. Samtalen återkom kring flera titlar, men Stina Aronsons *Feberboken* fick

dem att bestämma sig.⁴³ Rosenlarv bildades, och boken blev den första som förlaget gav ut. Sedan dess har Rosenlarv gett ut trettioalet böcker, där återutgivning av dramatik utgör en påfallande del. Drivet att göra glömda, kvinnliga författares alster tillgängliga för en ny publik genomsyrar förlagsarbetet, men förlaget har även gett ut flertalet antologier, en avhandling och också nyskrivet material. Flera böcker har en tydlig queer tematik. Den senaste boken, Simone de Beauvoirs drama *De onödiga munnarna*, kom ut i maj 2013.⁴⁴

När förlaget startade gick alla medlemmarna in med en mindre ekonomisk summa, som sammantagen möjliggjorde trycket av den första boken. Förlagsarbetet har, förutom en kortare period där en person arbetat som halvtidsanställd, skett ideellt. Rosenlarv ville från början fungera som en platt organisation där samtliga på förlaget skulle ta alla beslut tillsammans, men för att underlätta i processen har de delvis börjat att arbeta mer självständigt. Just nu befinner sig Rosenlarv i en inaktiv fas. Inaktiviteten beror till stor del på att medlemmarna enligt Sarachu varit tvungna att prioritera annat framför det ideella arbetet som sker på förlaget. Samtidigt vill ingen lägga ner. ”Vi är ett lite trött förlag”, konstaterar Sarachu, ”men vi vill fortfarande”.

X-Publishing

”X-Publishing bildades i årsskiftet mellan 2006 och 2007”, berättar Hanna Larsson som är en av grundarna av förlaget. ”Jag och Ada Wester, min dåvarande kollega, träffades när vi läste litteraturkunskap tillsammans och bestämde oss redan då för att starta ett förlag.” Efter att ha hittat två manus som de ville ge ut, samt startat ett aktiebolag, drog förlaget igång. X-Publishings fokus var att ge ut ungdomslitteratur och på olika sätt bråka med de förväntningar och normer som fanns i genren och förlagsbranschen. De ville också tydligt involvera unga i utgivningsprocessen. Bland annat organiserade man så kallade fokusgrupper. X-Publishing utökade efter några år till totalt fyra personer, med ytterligare några som tog uppdrag för förlaget. Normkritiken var Larssons stora intresse medan Wester drog åt ett annat håll, och efter ett tag bestämde de sig för att gå skilda vägar.⁴⁵ Efter Wester kom Karin Mossed in som ny delägare. Hon och Larsson drev tillsammans förlaget tills det lade ner i slutet av 2013. ”Jag och Karin pratade tidigt om att om vi hamnade i ett läge där vi började tumma på vår utgivningsidé, och började ge ut böcker som framförallt skulle generera pengar, hade vi på något sätt förlorat vårt syfte”, förklarar Larsson. ”Plus att vi båda började känna att vi inte hade något privatliv och att vi

⁴³ Stina Aronson, *Feberboken: stoffet till en roman*, ny utg. Stockholm: Rosenlarv 2005

⁴⁴ Simone de Beauvoir, *De onödiga munnarna: pjäs i två akter och åtta scener*. Stockholm: Rosenlarv 2013

⁴⁵ Ada Wester driver numera förlaget Gilla Böcker.

var tvungna att börja prioritera det.” Under åren gav X-Publishing ut ett trettiotal böcker, bland annat *Skriv och skriv om igen*, som vann Augustpriset 2009.⁴⁶

Dockhaveri

Dockhaveri är ett stockholmsbaserat nätverk som till stor del ägnar sig åt förlagsverksamhet, men även anordnar uppläsningar och performance. Under soppmöten på lunchtid sågs personer som visat intresse för idén om att starta ett nytt förlag och diskuterade former och visioner för nätverket. Mötena pågick under ett års tid innan Dockhaveris första stora projekt drog igång, nämligen att ge ut elva böcker på en gång, så kallade antidebuter. ”Vi var frustrerade över att det var så mycket fokus på att debutera och den personkult som finns kring debutanter. Vi upplevde också att man inte räknas inom litteraturvärlden om man inte har debuterat. Så vi tänkte att vi debuterar allihop, kollektivt, så har vi gjort det”, berättar en medlem ur kollektivet. Efter antidebuterna har förlaget gett ut ytterligare tre böcker inom lyrik eller prosalyrik, som trycks genom print-on-demand. Förlaget är ideellt drivet och har i sin organisering många likheter med sjuttioalets brittiska, radikalfeministiska förlag, vilket jag kommer återkomma till senare. Arbetsfördelningen skiftar mellan de olika personerna på förlaget, där kunskapsutjämning har varit en viktig del av strukturen.⁴⁷ Just nu finns det ett driv mot en tydligare arbetsfördelning i något slags projektledaransvar, för att avlasta personer som fått ta mycket ansvar.

Lesbisk Pocket

Lesbisk Pocket är ett nybildat förlag med fokus på att ge ut queer litteratur, främst vad de kallar lesbisk kiosklitteratur. Hittills har förlaget gett ut tre böcker: *Queer Nation-manifestet* kom 2013 och har följts av diktsamlingen *Ut* och Ann Bannons debutroman *En omaka flicka*.⁴⁸ ”Vi var ett par vänner som på olika sätt har arbetat med böcker. Vi kom på att vi kompletterade varandra väldigt bra och skulle kunna starta ett förlag”, berättar Leo Andrea Nordwall som jag har träffat. Hen fungerar som förlagets formgivare medan de andra två medlemmarna, Emma Jonsson Sandström och Lyra Ekström Lindbäck är översättare respektive förläggare. Utöver det tar de ett gemensamt ansvar för distribution och försäljning, men arbetsfördelningen har skiftat fram och tillbaka. Förlaget har tillgång till en lokal men arbetar oftast på olika håll, till stor del för att allt arbete med förlaget sker ideellt och utanför medlemmarnas andra sysselsättningar och arbeten. Utgivningarna har hittills finansierats genom crowdfunding-kampanjer men förlaget hade föredragit att som

⁴⁶ Ylva Karlsson och Katarina Kuick, *Skriv om och om igen*, Huddinge: X-Publishing 2009

⁴⁷ Att jämföra med Murray, s. 129

⁴⁸ Queer Nation, *Queer Nation-manifestet*, Bromma: Lesbisk pocket 2013. Ann Bannon, *En omaka flicka*, Bromma: Lesbisk Pocket 2015. Theodor Hildeman Togner, *Ut*, Bromma: Lesbisk pocket 2015

företag kunna investera pengar.⁴⁹ På sikt är också målet att kunna få ekonomisk ersättning för arbetet de lägger ner på förlaget, även om Nordwall förklarar att det inte är ”det primära målet med verksamheten”.

Lesbisk Pocket har en tydlig politisk, närmast utopisk vision med sin utgivning, som Nordwall förklarar bygger på ”en idé eller en fantasi om en värld där människor läser lesbisk pocket som om det vore något självklart”. På så sätt menar hen att det politiska projektet blir mer känslomässigt än agiterande, och att ett viktigt fokus för förlaget är rätten till begäret till lesbisk (kiosk-)litteratur.

Analys

Kunskap och autenticitet

När jag går igenom intervjuerna blir det tydligt att samtliga förlag och personerna inom dem innehar unik och värdefull kunskap om just sitt utgivningsområde, vare sig det är lesbisk kiosklitteratur eller normkritiska böcker för unga vuxna. Vart och ett av förlagen är helt enkelt specialister på sitt område, och den kunskapen har förlagen stor nytta av när det kommer till att hitta, redigera, formatera, ge ut och marknadsföra böcker. Då samtliga förlag beskriver hur de har en nära kontakt med HBTQ-communityn respektive feministiska rörelser kan de fånga upp aktuella ämnen och diskussioner snabbare än ett större förlag kan göra. Som små förlag har de dessutom en annan fördel. Erika Söderström påpekar att små förlag ofta kan agera betydligt snabbare än större, där besluten ska ta sig igenom många olika instanser. Ett konkret exempel på hur den här typen av kunskap konkret kommer till användning är formgivningen av Lesbisk Pockets *En omaka flicka*. Nordwall förklarar:

”Färgmässigt går boken i en ljusblå och rosa färgskala som traditionellt förknippas med HBTQ-personer och vi valde också att ha med den rosa triangeln på ryggen, som är en känd HBTQ-symbol. Det ger också ett sting av allvar till boken. Den rosa triangeln har en väldigt mörk historia men har sedan blivit reclaimad av HBTQ-rörelsen. Symbolen är ett sätt att visa att vi ser den historien och vet vad vi håller på med. Den är en kod till läsaren för att hen ska förstå vem som har gett ut den och varför. Det är en sådan sak som jag tror att ett större förlag inte hade gjort.”

En omaka flicka är skriven i femtitalets USA och Nordwall påpekar att den bjuder på många svåra avvägningar när den ska översättas för att fungera i en helt annan kontext. Hen menar att

⁴⁹ Crowdfunding är ett annat ord för gräsrotsfinansiering. ”metod för projektfinansiering genom att, oftast via Internet, samla in mindre belopp från ett större antal personer.” Nationalencyklopedin, *crowdfunding*, (inget datum tillgängligt), <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/crowdfunding>, hämtad 18:e augusti 2015

en person som inte är insatt i HBTQ-frågor hade haft svårare att känna av balansen mellan vad som bara är charmigt och vad som kan uppfattas som kränkande när det gäller skildringen av de lesbiska huvudpersonerna.

Murray ger tydliga exempel på hur större förlag i sin utgivning av feministiska böcker gjort högst tveksamma omslagsval som medfört att omslaget motsäger eller till och med förändrar det budskap som författaren velat föra fram. Förlagens marknadsföring har möjlighet att förändra och förvanska feministiska texters politiska udd.⁵⁰ För att så inte ska ske menade Barbara Smith, en av grundarna till det feministiska förlaget Kitchen Table Press, att icke-vita kvinnor (och i förlängningen normbrytare överlag) måste försäkra sig om att deras röster blir hörda i alla stegen av bokproduktionen, både när det gäller redaktionella ändringar och vad det gäller att förvanska det politiska budskapet genom bristande marknadsföring, distribution eller tryckstandard.⁵¹

Hanna Larsson på X-Publishing ifrågasätter vilka normer som de svenska förlagen upprätthåller. Larsson menar att den svenska förlagsbranschen är homogen och nästan uteslutande består av vita, heterosexuella personer ur medelklassen. Vill förlagen ge ut böcker som ska nå andra än deras egen samhällsgrupp borde de ta in personal som på ett självklart sätt, genom andra erfarenheter, förändrar utgivningen. Det är ett resonemang som även Murray för. Hon frågar sig om ett förlag där de anställda i princip uteslutande är vita kan identifiera de ämnen som är relevanta för icke-vita personer, och marknadsföra dem på ett sådant sätt att de når fram till den publiken.⁵² En intressant vinkel som jag dock inte hittar hos Murray, men som Larsson tar upp, är att även om X-publishing tog fram böcker med andra perspektiv när det gällde till exempel klass eller sexualitet, skulle de böckerna ta sig förbi en bok- och mediebransch med journalister och bibliotekarier som också är väldigt normativ och homogen. Larsson berättar att hon i recensioner kunde märka att journalisten därför inte förstod de perspektiv som hade gjort att hon hade velat ge ut boken. På så sätt sträcker sig strukturerna, och den förändring som måste till, utanför förlagsbranschen.

Ett annat relevant perspektiv gäller Normal förlag. Innan förlaget startade hade Ulrika Larsson länge arbetat som frilansande redaktör på olika förlag i Stockholm. Erika Larsson beskriver hur Ulrika föreslog en mängd olika böcker som hon tyckte att förlagen borde ge ut, men att det blev kalla handen när det gäller den queera litteraturen. Nu, tio år senare, ser utgivningen helt annorlunda ut. ”Det finns knappt något förlag som inte har minst en homosexuell författare, gärna flera”, säger hon och lägger till att hon ser Normal förlag som en del av den förändringen. Samtidigt som det lilla queerförlaget gått i graven har de stora förlagen

⁵⁰ Murray, s. 227

⁵¹ Murray, s. 86

⁵² Murray, s. 88, 93-96

börjat kunna tjäna pengar på samma utgivning. En liknande utveckling går att se i Storbritannien och USA.⁵³ Hanna Larsson har flera gånger varit med om att ett större förlag tagit över utgivningen av en författare som hon arbetat hårt för att etablera. ”Första gången det händer blir man jättefrustrerad. Sedan blir man lite luttrad, men jag tycker fortfarande att det är väldigt fult.” Samtidigt, medger hon, kan det egna förlagets böcker få en skjuts om författaren får större genomslag på det större förlaget, eftersom ett större förlag har andra ekonomiska resurser till marknadsföring.

Är det viktiga inte att det ges ut feministiskt och queer litteratur, oberoende av om det är på ett litet, politiskt präglat förlag eller ett större förlag utan politisk grund? Murray påtalar att det absolut inte är säkert att det kommer fortsätta vara så. ”there is a danger in assuming that cultural space, once won, is incapable of being reclaimed”, skriver hon och fortsätter:

Futhermore, to analyse a literary movement’s success solely in terms of sales made and reputations established is to overlook the issue of political power as it is wielded within the publishing industry itself. The fact that women in general, and more especially women of colour, are grossly under-represented in per capita terms at managerial level in the publishing industry highlights the difference between a publishing trend and achieved institutional change.⁵⁴

Murray menar att det är viktigt att skilja på när förlagen sett en lukrativ marknad och när de verkligen är intresserade av att arbeta normbrytande.⁵⁵ Stora förlag börjar ge ut först när de kan se att det är ekonomiskt lönsamt, och kan också komma att överge om det slutar vara ekonomiskt lönsamt. Liknande problematik diskuterar Gilley angående utgivningen av boken *Lesbian Nuns*.⁵⁶

Vem får plats i det feministiska projektet?

Intervjuerna synliggör en problematik kring exkludering som gör att vissa förlag inte uttalat vill kalla sig för feministiska. I tidigare forskning saknar jag den här typen av diskussioner om vad benämningen möjliggör och förhindrar. Hanna Larsson på X-Publishing förklarar att även om ”vi har varit extremt feministiska i sättet som vi arbetat på”, kallade de sig aldrig för ett feministiskt förlag. Till viss del berodde det på en önskan om att utgivningen skulle få tala för sig själv utan att sätta en normkritisk etikett på den. Men Larsson talar också om att som uppvuxen i en arbetarklassmiljö på landsbygden inte känna sig välkommen in i feminismen. ”Jag har verkligen blivit bemött av en vägg”, säger hon. Ointresset känner hon även igen i Stockholms kulturkretsar,

⁵³ Murray, s. 84, 93-96. Travis, s. 289, 294.

⁵⁴ Murray, s. 95

⁵⁵ Murray, s. 84

⁵⁶ Gilley, s. 3

som hon beskriver som extremt homogena när det kommer till (hetero-)sexualitet, (medel-)klass och (vit) etnicitet. I och med att hon aldrig känt sig inkluderad i det feministiska projektet har hon inte heller känt något intresse av att kalla förlaget feministiskt.

Inte heller Normal förlag kallade sig feministiskt, eftersom de upplevde att det fanns en risk att benämningen skulle snäva in förlaget. ”Många har en förutfattad mening om vad feminism är. För oss är inte feminism begränsande på något sätt”, säger Erika Larsson, men menar att det är långt ifrån alla som håller med om det. Bland annat nämner hon det motstånd som funnits mot att inkludera lesbiska inom den feministiska rörelsen. Som förlag ville de inte ge sig in i den diskussionen, även om det uttalat var ”givet” att de var ett feministiskt förlag.

Att feminismen skapat sina egna normer och exkluderingar har många forskare uppmärksammat. Hanna Hallgren skriver i sin avhandling *När lesbiska blev kvinnor* om oviljan att inkludera lesbiska i sjuttioalets svenska kvinnorörelse, och postkoloniala feminister som Chandra Talpade Mohanty har kritiserat feministiska rörelser för att vara västcentrerad och exkludera icke-vita personer.⁵⁷ I *Att bli respektabel*, en etnografisk studie som följer kvinnor ur den brittiska arbetarklassen, diskuterar sociologen Beverly Skeggs anledningar till att kvinnorna hon träffat inte känner sig hemma i den feministiska rörelsen.⁵⁸ ”De uppfattade inte feminismen som en identifikationsmöjlighet. De gav sällan feminismen något samtycke eftersom de sällan blev tilltalade, rekryterade eller tillfrågade”, skriver Skeggs och konstaterar att igenkänning har en central betydelse för ”om en handling ska komma till stånd”.⁵⁹ På så sätt ingår Hanna Larssons känslor av att inte känna sig välkommen i ett större sammanhang av upplevelser av exkludering ur det feministiska rummet på grund av till exempel klasstillhörighet. Det visar på en medföljande risk för ett förlag som kallar sig feministiskt, nämligen att benämningen ska göra att läsare uppfattar att böckerna inte är till för dem.

Vad finns det då för anledningar till att uttalat kalla sig för ett feministiskt förlag? En orsak kan vara att den ständigt ökande bokutgivningen skapar ett behov av tydlighet. Hanna Larsson talar om det som att dagens medieklimat närmast kräver att man redovisar var man står politiskt. Hon upplever dock inte att de unga läsare som X-Publishing vände sig till behövde några etiketter. Tvärtom ser hon en risk att sådana kan bli betraktade som ovälkomna pekpinnar. Däremot behöver böckerna, för att nå ungdomarna, först bli omtalade och recenserade, inköpta till bokhandel och bibliotek. Där menar Larsson att tidsbrist gör att man lyfter de projekt som tydligt kommunicerar vad de vill. Larsson kunde känna en längtan efter att istället få

⁵⁷ Hallgren, Hanna, *När lesbiska blev kvinnor: lesbiskfeministiska kvinnors diskursproduktion rörande kön, sexualitet, kropp och identitet under 1970- och 1980-talen i Sverige*, Göteborg: Kabusa böcker 2008. Mohanty, Chandra Talpade, *Feminism utan gränser – Avkoloniserad teori, praktiserad solidaritet*, Hägersten: Tankekraft förlag 2007

⁵⁸ Beverly Skeggs, *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön*, Göteborg: Daidalos 2000

⁵⁹ Skeggs, s. 249, 251

uppmärksamhet för det slit de lade ner: ”det hårda jobbet, inte de enkla valen.” Utöver bättre genomtränglighet bland journalister och återförsäljare ser jag ytterligare två anledningar till att uttalat kalla sig feministiskt förlag. Dels handlar det om att offentliggöra sin speciella kompetens för att på så sätt tydligt påpeka vad som särskiljer en från andra förlag, och påtala den kunskap som man besitter. Dels rör det sig om politisk övertygelse och radikalitet, och att knyta an till en politisk rörelse både för att känna samhörighet och för att rörelsen ska få upp ögonen för ens verksamhet.

Ideellt och kollektivt

Till skillnad från X-Publishing, Normal förlag samt Charlie by Kabusa, där de inblandade har kunnat ta ut en liten lön ur förlaget, drivs Dockhaveri, Lesbisk Pocket och Rosenlarv förlag ideellt. Ofrånkomligen måste aktiva i ideella förlag ha någon annan, inkomstbringande sysselsättning utöver förlaget för att den privata ekonomin ska fungera. Det leder till att ingen i förlagen kan prioritera förlagsarbetet framför det arbete eller de studier som betalar hyran. Det är en stor anledning till att förlagen är kollektivt organiserade: För en ensam person skulle förlagsarbetet helt enkelt bli övermäktigt. Men att utöver studier eller heltidsarbete hitta lust och ork till ett extra, dessutom obetalt arbete är svårt i längden. ”Speciellt distribution kräver mycket arbete och hög tillgänglighet”, förklarar Nordwall på Lesbisk Pocket, och beskriver det som en stor utmaning för ett förlag där allt arbete sker utanför en annan, huvudsaklig sysselsättning. Dessutom finns det krassa, ekonomiska perspektivet. ”Även om vi inte är vinstdrivande, och inte heller vill vara vinstdrivande, är det ändå något som skaver med att arbeta gratis i all oändlighet. Jag tror att det påverkar oss att inte få något betalt för det vi gör. Mig har det påverkat. Det blir lite tyngre, helt enkelt”, förklarar Sarachu på Rosenlarv förlag. Vi diskuterar möjligheten att fortsätta själva bokutgivningen på ideell basis men på andra håll kunna dra in pengar till både sig själv och förlaget, genom att till exempel föreläsa i skolor. Som det är nu kan hon bara konstatera att ”formen för förlaget gör det svårt att behålla entusiasmen”.

När det gäller formen för hur förlagen har organiserat sig finns det många likheter mellan Rosenlarv och Dockhaveri. Båda är så kallade platta eller icke-hierarkiska organisationer. Även om man arbetar för att viktiga beslut ska fattas gemensamt sker det en ansvarsfördelning inom förlagen. När Rosenlarv planerar för en ny utgivning utser de samtidigt någon som får projektledaransvar, samt en ”partner” som kan avlasta om arbetsbördan blir för tung. Även Dockhaveri funderar på att börja utse tydligare projektledare utöver de projektgrupper som de redan arbetar i. Förhoppningen är att det kommer frigöra energi istället för att några medlemmar tar ett outtalat, större ansvar.

Många av de radikalfeministiska förlagens interna strukturer som Murray diskuterar liknar Dockhaveris och Rosenlarv förlags. Förutom kollektiv och ickehierarkisk organisering rör det sig även om kunskapsutjämning, konsensus-princip och roterande ansvar för arbetsuppgifter.⁶⁰ Det visar på en tradition inom feministisk organisering som fortfarande är aktuell. Förlagen har stött på problem när det gäller att ha en roterande ansvarsfördelning. Arbetsuppgifterna fastnar lätt på en person som får ta ett större ansvar än hen tänkt sig. Det skapar en ojämn arbetsbörda inom förlaget som Murray ser som en stor problematik för den här typen av förlag.⁶¹ Samtidigt visar intervjuerna på potentiella vägar ut ur problematiken, och att det i en i grunden platt organisation ändå går att skapa utrymme för ansvarsfördelning.

I samtliga ideella förlag uppstår dock problem kring de uppgifter som ingen brinner för. Marknadsföring, ekonomi, mailkontakt och distribution måste någon ofrånkomligen sköta, även om det inte är därför hen har engagerat sig i förlaget. Ekonomen Emma Stenström analyserar i *Konstiga företag* en pågående ekonomisering av kulturområdet och uppmärksammar att det på ett teoretiskt plan ofta råder en dikotomi mellan kultur och ekonomi.⁶² Å andra sidan är det aldrig så det ser ut i verkligheten. Stenström påpekar att kreativa processer har mycket högre status i kulturvärlden än administrativt arbete.⁶³ På så sätt menar jag att saker som att söka bidrag, svara på mail och sköta bokföringen hamnar på botten av skalan medan manusbearbetning, som har tydligare förankring i kreativitet, får högre status. Rosenlarv hade under en kort period möjlighet att anställa en person på halvtid, något som Sarachu talar om som mycket positivt. Personen kunde då sköta det mesta av arbetet, medan resten av medlemmarna fick tid att koncentrera sig på det som de verkligen ville lägga tid på. När det däremot kommer mycket administrativt arbete i vägen menar medlemmarna ur Dockhaveri att det blir svårare att hålla de visionära idéerna vid liv. Utan dem tappar man lätt lust och engagemang. Skälet till att det är just det administrativa arbetet som förlagen talar om som betungande verkar därför vara att det är svårare att motivera och finns mindre lust till det. Det arbetet vill man helt enkelt få en lön för.

Samtidigt som medlemmar i ideellt och kollektivt drivna förlag stöter på många problem i organisationsformen måste det ändå vara något i den som lockar. Här vill jag uttrycka viss kritik mot Murray, som jag menar är alltför fokuserad på de negativa aspekterna av kollektiv och ideell organisering. Som anledning till verksamhetsformen lyfter Murray i princip uteslutande upp ett motstånd mot och försök att isolera sig från det kapitalistiska systemet.⁶⁴ Även Travis har undersökt förlag med liknande ambitioner. Hennes analys visar att förlagen till slut tvingades inse

⁶⁰ Murray, s. 132, 148

⁶¹ Murray, s. 148

⁶² Emma Stenström, *Konstiga företag*, Stockholm: Natur och Kultur 2008, s. 50

⁶³ Stenström, s. 154

⁶⁴ Murray, s. 127, 163-166

att systemets rötter sträckte sig djupare än vad de hade trott.⁶⁵ I mitt material är kritiken av kapitalismen inte lika framträdande, även om den finns där. Därför måste det finnas andra fördelar med organisationsformen.

En tydlig anledning till att förlagen har valt att organisera sig ideellt är att de inte vill utsätta sig för det ekonomiska risktagande som det innebär att starta ett traditionellt företag. Sarachu förklarar att genom att inte starta ett aktiebolag hade förlaget möjlighet att ligga lågt och testa sig fram. Det är ett stort beslut att bestämma sig för att lämna sitt arbete eller sina studier för att starta ett förlag, och eftersom ingen på Rosenlarv hade någon tidigare erfarenhet av förlagsbranschen var det ett tryggare beslut. Detsamma gäller delvis för Dockhaveri, men de ser också en frihet i att organisera sig ideellt. Genom att inte behöva fokusera på att gå med vinst kan förlaget ägna sig åt att ge ut den litteratur som de brinner för. Att organisera sig ideellt och kollektivt möjliggör med andra ord att man delvis kan ställa sig utanför den kapitalistiska logik som Miller målar upp.⁶⁶ Förlagen får möjlighet att göra andra prioriteringar när det kommer till utgivningsval och kan hitta alternativa former för finansiering. Även fast de mer traditionellt organiserade förlag som jag undersöker även de gör utgivningsval utifrån andra faktorer än ekonomiska, måste de ändå förhålla sig till den ekonomiska verkligheten på ett annat sätt. Som jag förstår Dockhaveri möjliggör den form som förlaget organiserat sig i att de kan anta en form av underdog-position, som förstärker den kritik av bokbranschen som genomsyrar förlaget. Formen för förlaget gynnar dess visioner, om än inte dess vardag.

Stress som ohållbart i längden

Något som kommer upp i samtliga intervjuer är att förlagsarbetet kan vara stressande. De förlag som inte är ideellt drivna verkar ha upplevt en betydligt högre grad av stress. För Normal förlag och X-Publishing har stressen blivit så betungande att den spelat en betydande roll i besluten att lägga ner förlagen. Erika Söderström beskriver beslutet att lägga ner Normal förlag som helt rätt. ”Varken Erika eller Ulrika hade haft någon semester under åren som de drivit förlaget. Jag vet inte om de hade haft ledigt ens en vecka. De var slitna och trötta båda två. Det kommer en tid när man måste fråga sig vad som är viktigast.” Erika Larsson beskriver arbetet med förlaget som övermänskligt. ”Det var hela vårt liv, alla pengar vi hade, allting”, säger hon. En liknande arbetsbörda har legat på X-Publishings Hanna Larssons axlar. ”Vi arbetade i princip dygnet runt under de åren som vi hade förlaget. Det fanns inget utrymme för något privatliv.”

⁶⁵ Travis, s. 294

⁶⁶ Miller, s. 8-9

Det verkar finnas olika anledningar till varför arbetsbelastningen blev så hög. En av dem, som Erika Larsson tar upp, är att författarna ibland hade orealistiska förväntningar. Även Hanna Larsson beskriver hur hon såg storslagna drömmar hos förlagets författare och hur tungt det var att behöva sänka dem. Erika Larsson tror att större förlag är rakare med vad en författare kan förvänta sig eller inte. ”För dem är det mer affärsmässigt. Vi var så engagerade i varenda bok.” När jag frågar Larsson vad det engagemanget beror på svarar hon: ”Det är så mycket mer än bara ett jobb. Det är ett liv, en önskan att förändra något. Det blir allt som är viktigt. Det är det som gör att man lägger den här tiden.” Avsaknaden av HBTQ-litteratur på den svenska bokmarknaden gjorde att hon och Ulrika tyckte att de hade en samhällsuppgift i att ge ut den typen av böcker, och även X-Publishing drevs av visioner av att förändra bokbranschen. Visioner som gjorde det svårt att sätta gränser.

Både Murray och Enszer skriver om en stressande vardag för feministiska och queera förlag, men då rör det sig till stor del om stress som beror på interna konflikter.⁶⁷ Jag har svårare att i tidigare forskning hitta erfarenheter av stress på grund av hög arbetsbelastning. Det känns osannolikt att stressen är unik för feministiska och queera förlag i Sverige, och jag vill inte dra några sådana slutsatser. Jag konstaterar att även om det går att arbeta dygnets alla vakna timmar under en kortare period blir det till slut ohållbart. Då krävs någon typ av omstrukturering eller omprioritering för att personerna i förlaget ska orka driva det vidare. Det är en strukturförändring som inte enbart behöver ligga på det enskilda förlagets axlar, utan även skulle kunna bli möjliga genom förändringar i kulturpolitik och arbetsmarknadsåtgärder, diskuterar Dockhaveri kort.

Ekonomisk organisering – kreativitet och problematik

Oberoende av hur förlagen organiserat sig är det tydligt att samtliga förlag har haft en politisk grund som huvudsakligt skäl till att starta förlaget framför eventuella ekonomiska syften. Den ekonomiska delen av förlagen går därför att se som ett ”nödvändigt ont”, ett medel som förhoppningsvis snarare hjälper än stjälper verksamheterna på vägen mot det politiska målet. Samtidigt går det inte att nog understryka vikten av att gå runt för förlagen. Precis som Murray konstaterar kan ett feministiskt förlag bara arbeta opinionsbildande så länge de finns kvar på bokmarknaden, och för det måste ekonomin bära.⁶⁸ Överhuvudtaget är attityden av nödvändigt ont inget ovanligt i bokbranschen. Miller menar att personer inom branschen ofta är tvungna att agera på sätt som de finner oförenliga med varför de valt att arbeta med böcker. Att de ändå agerar inom ett kapitalistiskt system skapar en kluvenhet som är mer regel än undantag, vilket

⁶⁷ Murray, s. 150, 157. Enszer, s. 165-166

⁶⁸ Murray, s. 94

boktiteln *Reluctant Capitalists* syftar på.⁶⁹ Miller menar att boken ”as storehouses of ideas and as a perceived means to human betterment” länge blivit betraktad som högre stående än andra produkter på marknaden, nästan helig. Hon ser det som en orsak till att bokmarknaden skiljer sig från andra branscher i den tydliga ambivalensen inför kommersiell omorganisering när det gäller rationalisering, centralisering etcetera.⁷⁰ Det återknyter till den dikotomi som Stenström ser mellan kultur och ekonomi.⁷¹ I de feministiska och queera förlagens fall kompliceras bilden ytterligare genom ett tredje, politiskt perspektiv som även det är svårt att förena och ofta går i polemik med den ekonomiska verkligheten.

Erika Söderström konstaterar att det enda som kunnat rädda Normal förlag från konkurs ”hade varit om det hade funnits fler titlar som hade sålt bättre”. Flera av förlagen står inför samma dilemma. Det verkar vara svårt att få upp upplagorna i några större volymer. Men undantag finns. Ett är *Stora sexboken för tjejer som har sex med tjejer* som Normal gav ut och som trycktes om på Charlie by Kabusa.⁷² Enligt Söderström köpte samtliga ungdomsmottagningar i landet in boken. Bokens framgång verkar ha berott på att Normal lyckades hitta ett behov och en lucka i bokutgivningen som de sedan tog fram en väldigt bra bok för. Genom att själva vara del av och ha en nära kontakt med HBTQ-communityt kunde förlaget ha en bättre förståelse för vilken bok som behövdes. Dessutom hittade Normal en alternativ kanal genom ungdomsmottagningen, som både fyllde en viktig politisk och ekonomisk funktion.

Tidigare förde jag ett resonemang kring att större förlag, när de uppfattat en trend, har större ekonomiska resurser än mindre förlag. Erika Larsson konstaterar att Normal drömde om att kunna ge ut världsberömda, queera författare som Jeanette Wintersson eller Sarah Waters, men så fort det kom till ”budgivning som var intressant för någon annan fick vi lov att lägga oss”. Att ligga steget före kräver mycket arbete, men på det sättet kan förlagen ha en liten möjlighet att hitta nästa stora författare. Ett annat sätt att trygga sin ekonomiska situation kan vara att bredda förlagets utgivning. Hanna Larsson tycker att det är tydligt att både ”stora och små förlag de senaste åren har börjat ge ut fler böcker som ska genera pengar, för att ha råd att ge ut andra typer av böcker.” Hon beskriver hur hon själv tyckte att det var svårt för X-Publishing att göra så, eftersom de var ett så litet förlag där varje enskild bok blev en tydlig del av förlagets profil, men hon är inte säker på att hon tagit samma beslut idag. Även Söderström är inne på samma sak. ”Har man en större blandning är det kanske större chans att man lyckas”, säger hon.

Ett mönster gällande ekonomisk organisering som blir tydligt när jag lägger samman samtliga intervjuer är den kreativitet och mångfald av idéer som förlaget har använt sig av för att

⁶⁹ Miller, s. 8-9

⁷⁰ Miller, s. 19, 198

⁷¹ Stenström, s. 153

⁷² Helene Delilah och Malinda Flodman, *Stora sexboken: för tjejer som har sex med tjejer*, Stockholm: Normal förlag 2007

finansiera sin utgivning. Flera förlag, bland annat Rosenlarv, har fått tryckkostnader betalda av Kulturrådet. Sarachu tror att förlaget hade kunnat söka fler bidrag och anordna stödfester och författarsamtal, vilket förlaget haft planer på, men att de saknat den tiden som krävts. Förlaget har även talat om att föreläsa eller ha andra typer av projekt i skolor och på det sättet bygga upp en större ekonomisk buffert. Stödfester och författarsamtal var något som drog in pengar till Normal förlag. Förlaget hade också flera investerare, som trodde på utgivningen och som bidrog med kapital. De sålde även böcker och ordnade evenemang på Pride-festivalen i Stockholm. Även Hanna Larsson nämner festivaler som ett bra sätt att möta sina läsare. X-Publishing skapade system för stödmedlemskap och vänföreningar. När Dockhaveri började ha lunchmöten för att diskutera visioner för ett nytt förlag lade alla som kom en ”soppslant”. De pengarna, i kombination med den summa som förlaget drog in genom en stödfest, möjliggjorde ekonomiskt utgivningen av de elva anti-debuterna. Lesbisk Pocket finansierar i sin tur utgivningen genom crowdfunding. Den ekonomiska kreativiteten ser jag som en möjlighet för förlagen att prova sig fram och kanske också inspireras av varandra. En viktig invändning är att de kräver mycket tid, vilket redan är en bristvara inom förlagen.⁷³

Lust, energi och stöd

Något som jag har noterat under uppsatsarbetet är hur svårt det är att nå fram till de positiva erfarenheter och lustbetonade arbete som finns i förlagens berättelser. Även när jag läser tidigare forskning slår det mig hur mycket enklare det verkar vara att tala om varför det är svårt att driva den här typen av förlag än det som är givande, engagerande och lustfyllt. Ändå upplever jag att det finns en nyckel till att förstå feministiska och queera förlag just i den lust som styr verksamheterna och det engagemang som förlagen visar i att vilja ge ut politiskt viktig litteratur. Samtliga personer som jag intervjuat talar om den stora lust som de känner inför arbetet med den här litteraturen. Speciellt präglar det den första tiden då förlagen precis startat upp. Känslor som lust, glädje och eufori återkommer. Erika Larsson på Normal förlag beskriver det som att det kändes som att allt var möjligt. ”Vi ville förändra världen och det kändes som att vi skulle göra det”, säger hon. Även Dockhaveri talar om en enorm energi, och Nordwall beskriver hela projektet med Lesbisk Pocket som lustbetonat.

Efter den första uppstartstiden, som Dockhaveri talande beskriver som en förälskelsefas, är det förmodligen oundvikligt att även andra typer av känslor blir sammankopplade med förlaget, när man stöter på motgångar eller arbetet blir vardag. Men att förstå lust och glädje som en av drivkrafterna bakom feministiska och queera förlag är ändå högst relevant. Det syns också när jag

⁷³ För liknande resonemang, se Murray, s. 157

frågar om vilka drömmar personerna har för förlagen. Även om jag ber dem tänka storslaget handlar svaren om att ha en lite starkare ekonomisk grund att stå på, kunna ge ut några fler titlar om året eller få möjlighet att ha några anställda. ”Att vi vill fortsätta finnas kvar”, säger en av medlemmarna ur Dockhaveri, ”det är väl det som är målet”. ”Finnas kvar och ta över världen”, fyller en annan i. Även om det sägs med en skämtsam ton sätter det fingret på något viktigt. Det de eldsjälur som driver förlagen drömmer om är att få fortsätta, om än på lite tryggare basis. Så länge visionen för samhällsförändringen finns i litteraturen ger den en ofantlig drivkraft till att fortsätta.

Drivkraften stärks av det stöd som förlagen får från de politiska rörelser som förlagen har nära band till. Tydligast blir supporten när det kommer till HBTQ-communityt. Normal förlag vann till exempel flera HBTQ-relaterade priser varav ”Årets Keep-Up-The-Good-Work” på Gaygalan och ”Årets kvinna” på Bitch Girls Club ligger Erika Larsson extra varmt om hjärtat. ”Det är jätteroligt att få uppmärksamhet och erkännande av de man ger ut böcker till”, säger hon. Nordwall på Lesbisk Pocket menar att det är relativt enkelt att nå ut till communityt eftersom de själva är en del av det, vilket underlättar marknadsföringen. Utan nära kontakt med communityt skulle de inte kunna ge ut sina böcker, eftersom trycket helt baseras på crowdfunding. Att sälja böcker till communityt blir därför centralt, något som Enszer visar på i sin avhandling.⁷⁴ Samtidigt som stödet till förlagen både inom och utanför communityt varit stort lyfter Erika Larsson upp en väldigt viktig problematik. Normal upplevde ett mycket starkt stöd från HBTQ-communityt, förklarar hon, ”men vi trodde att de skulle köpa fler böcker.” Ofta fick hon höra att förlaget var otroligt viktigt och bra, men läsarna satte inte det i samband med att faktiskt köpa böckerna. ”Där var vi otroligt naiva, för den typen av ekonomiskt stöd finns inte”, konstaterar hon.

I *Reluctant Capitalists* argumenterar Miller för att alla typer av konsumentbeteende oundvikligen är politiskt. Köper du en bok i en bokhandel som är del av en stor kedja, eller av en oberoende bokhandlare, gör du ett politiskt val. Resonemanget går även att applicera på vilken typ av förlag som du köper boken av, även om det inte är Millers huvudsakliga fokus. Miller menar att det är just när oberoende bokhandlare artikulerar den politiska dimensionen av sin verksamhet, och förklarar konsumtion som ett politiskt och etiskt dilemma, som de kan utmana de stora bokhandelskedjorna.⁷⁵ Speciellt när det gäller feministiska bokhandlar ser Miller tydliga bevis på sådant förändrat köpbeteende, vilket borde gå att applicera på feministiska förlag.⁷⁶ Miller landar i slutsatsen att konsumenter har ett ansvar i att förstå sina konsumtionsvanor som

⁷⁴ Enszer, s. 150

⁷⁵ Miller, s. 195

⁷⁶ Miller, s. 210

en politisk aktivitet och bli medvetna om vad deras val får för konsekvenser.⁷⁷ Murray beskriver ett liknande dilemma som feministiska författare, och läsare av deras böcker, stått inför. Ska författarna dra nytta av de ekonomiska fördelarna av utgivning på ett större förlag, eller är det politiskt att föredra att bli utgiven på ett uttalat feministiskt förlag? I mitten av sjuttioalet blossade en sådan debatt upp i feministiska tidskrifter, där skribenterna bad konsumenterna att ifrågasätta vilka ekonomiska konsekvenser deras val fick. Murray noterar att en sådan typ av etisk konsumtion har något välbekant över sig och känns samtida i och med organisationer som Fairtrade.⁷⁸ Kanske kommer tiden allt mer ikapp det här sättet att tänka, vilket i så fall skulle vara positivt för feministiska och queera förlag.

Slutsatser

Under de senaste tio åren har feministiska och queera förlag i Sverige ägnat sig åt att ge ut allt från lesbisk kiosklitteratur till antidebuter. Normal förlag, X-Publishing, Lesbisk Pocket, Dockhaveri förlag, Rosenlarv förlag och Charlie by Kabusa har alla verkat för att synliggöra de röster som inte hörts i bokutbudet och rucka på normer kring kön, genus och sexualitet. Här vill jag sammanfatta vad jag, genom min innehållsanalytiska metod och mina teoretiska utgångspunkter hos Simone Murray och Laura J. Miller, har kunnat dra för slutsatser av intervjuerna med de sex förlagen. Jag vill också binda samman de olika trådarna från min analys till en röd sådan, som berör vilka möjligheter och svårigheter som jag ser för feministisk och queer förlagsverksamhet på den svenska bokmarknaden. Skillnaderna är många mellan förlagen, och alla har sina speciella inriktningar som gör dem unika på den svenska förlagsbranschen. Hälften av förlagen är ideellt drivna medan de andra har kunnat ta ut viss lön ur verksamheten. Lesbisk Pocket och Dockhaveri är i skrivande stund aktiva förlag medan Rosenlarv förlag beskriver sig som vilande. Normal förlag, Charlie by Kabusa samt X-Publishing har tvingats lägga ner sin verksamhet.

Något som återkommit under intervjuerna är att många uttryckt frustration över en känsla av att måla upp en mörk och dyster bild för hur verkligheten ser ut för feministiska och queera förlag. Visst finns det mycket som talar emot förlagen, och många hinder som även liknande, framtida förlag kommer stöta på. Samtidigt visar min uppsats på flertalet fördelar och möjligheter som feministiska och queera förlag har på den svenska bokmarknaden.

När det kommer till svårigheter har de ideellt drivna förlagen haft problem med att hitta en bra struktur och arbetsfördelning för sina organisationer, och de har hamnat i situationer som

⁷⁷ Miller, s. 228-229

⁷⁸ Murray, s. 139

inneburit att vissa personer fått ta mer ansvar än vad de själva velat. Ansvarsfördelningen är också en del i att förlagen beskriver det som svårt att hålla uppe engagemanget över åren. Speciellt inför de arbetsuppgifter som handlar om administration, distribution samt ekonomi finns en trötthet som gör att det brinnande intresset falnar. Det finns dock en frihet att organisera sig ideellt, och de ideellt drivna förlagen har inte i närheten lika stora problem när det kommer till skenande arbetstider, utmattning och stress. Däremot beskriver både grundare för Normal förlag och X-Publishing att de i princip inte hade någon ledig tid under de år som de drev förlagen, och att den alltmer betungande stressen var en del i besluten att lägga ner.

Inget av förlagen har eller har haft det lätt ekonomiskt. Det är svårt att få utgivningen att bära, och i de fall där förlagen kunnat betala ut löner har de legat på en extremt låg nivå. Delvis beror det på att det som nytt, litet förlag är svårt att nå ut, bli recenserad, inköpt till bokhandlar och så vidare. Det tar helt enkelt tid att bygga upp den typen av rykte i branschen, speciellt som bokutgivningen ökar – vilket i och för sig delvis beror på att det har blivit billigare och enklare att ge ut böcker. Feministiska och queera förlag har i Sverige inte heller vuxit sig tillräckligt stora för att ha möjlighet att köpa rättigheter till riktigt stora författares verk, som till exempel Jeanette Wintersson, trots att böckerna passat som handen i handsken hos förlagen. Istället är det de stora förlagen, utan politisk prägel, som ger ut dem och då också kan dra in den vinst som en ny bok av en världsberömd författare innebär. Det finns även en problematik kring att feministiska, queera och andra små förlag tar riskerna som det innebär att introducera en ny, debuterande författare medan de större förlagen gärna köper över författaren så fort det visar sig att hans böcker säljer, vilket dock kan göra att även de böcker som det lilla förlaget gett ut får en skjuts.

Men i det ekonomiska perspektivet ser jag också en fördel för de feministiska och queera förlagen. Genom min tematiska analys, där jag lagt intervjuerna bredvid varandra, har det blivit tydligt att förlagen har använt och använder sig av en uppsjö olika sätt att dra in pengar till förlagen, som till exempel crowdfunding, stödmedlemskap, bidrag från Kulturrådet, investerare, stödfester och etcetera. Flera av tillvägagångssätten är möjliga just eftersom utgivningen är politiskt motiverad, vilket är anledningen till att personer vill stötta förlagen. Detta tangerar den möjlighet som jag ser för förlagen i uppslutningen och stödet från de politiska rörelser som utgivningen knyter an till, framförallt HBTQ-communityt. Den nära kontakten gör också att förlagen kan agera snabbare och hålla sig mer uppdaterade än större förlag, och ha möjlighet att ligga steget före och hitta nästa stora författare innan dem. Dock kan kanske de nära samröret bli en blind fläck i vissa fall. I analysen har jag diskuterat hur feministiska rörelser från olika håll, även från personerna som jag intervjuat, fått kritik för att vara exkluderande. De är en kritik som

är viktig att bära med sig för förlagen, bland annat eftersom att exkluderingen kan göra att man har svårt att nå vissa läsare.

Erika Larsson på Normal menar att förlaget hade förväntat sig att personer ur communityt skulle köpa fler böcker. Det visar att känslomässigt stöd inte alltid omsätts till ekonomiska praktik. I analysen för jag genom Laura J. Miller ett resonemang om politisk konsumtion som ett sätt att medvetandegöra läsare om vikten av att stötta förlagets utgivning ekonomiskt. För att kunna göra det skulle förlagen vara tvungna att vara ännu tydligare med vad som är skillnaden mellan dem och andra förlag, vilket Miller förespråkar. En annan anledning till att göra en tydligare markering kring förlagens politiska verksamhet är att understryka den kunskap som personerna i förlagen sitter inne på och som jag ser som en unik kompetens, speciellt som den berör utgivningsområden som saknas på den svenska bokmarknaden. I det kan förlagen också ha en fördel av att själva vara till exempel HBTQ-personer. På det sättet delar de erfarenheter med de läsare som de vänder sig till, erfarenheter som kan göra det lättare att nå ut. Genom att ge ut politiskt viktig litteratur har förlagen även möjlighet att kunna sälja sina böcker genom alternativa kanaler som kan fylla både ekonomiska och politiska funktioner, som i fallet med *Stora sexboken för tjejer som har sex med tjejer*. Sist, men absolut inte av minst betydelse, är den lust och det engagemang som präglar förlagen av stor betydelse för fortsatt feministisk och queer normbrytande, radikal och subversiv verksamhet på den svenska bokmarknaden.

Det har varit en ynnest att få träffa, samtala och tänka tillsammans Leo Andrea Nordwall, Hanna Larsson, Erika Söderström, Åsa Sarachu, Erika Larsson och medlemmarna ur Dockhaveri. Jag vill tacka dem med hela mitt queera, feministiska hjärta för att de tog sig tiden att träffa mig. Utan dem, ingen uppsats.

Forskningen inom det här området är bara påbörjad. Det finns så många fler spännande frågor att ställa och behovet av att ställa dem är brinnande. Att undersöka formgivningen av feministiska och queera böcker är en väg som man skulle kunna gå, att analysera de större förlagens utgivning av feministisk eller queer litteratur en annan, diskutera HBTQ-författares villkor i Sverige en tredje och hur läsare uppfattar utgivningen av litteraturen en fjärde. Min förhoppning är att min uppsats ska inspirera till vidare forskning inom ämnet.

Som min analys och mina slutsatser visar på är det inte vattentäta skott mellan vilka möjligheter och svårigheter, fördelar och nackdelar som finns för förlagen. I svårigheterna ryms potential, i möjligheterna problematik, och precis så komplex är den verklighet som förlagen ska navigera i. Det gäller även den slutsats som jag vill avrunda genom. För att göra det vänder jag mig till Erika Larsson, en av grundarna av Normal förlag. När jag frågade henne vilka möjligheter som hon såg för fortsatt feministisk och queer förlagsverksamhet svarade hon: ”De är bra. Det

måste de vara. Ju bättre samhället blir, ju mer människor vaknar upp och blir mer toleranta och inkluderande, ju bättre kommer möjligheterna bli.” För behovet av den här litteraturen har inte förändrats, tvärtom. I och med det behöver också någon gå i bräsch och ge ut de röster som inte annars skulle höras i det offentliga samtalet. Vilka röster det är kommer dock förmodligen förändras, allt eftersom ny politisk mark bryts medan det som en gång var radikalt blir folkkärt, tryggt och inordnat. Chansen att de stora förlagen kommer sluta köpa över författare när de visar sig vara lukrativa är obefintlig, och därför är det slit och den risk som det innebär att upptäcka, renodla och berätta om den nya, debuterande författaren förmodligen de feministiska och queera förlagens lott. Samtidigt är det kanske där förlagen hör hemma. På den smutsiga, bräckliga barrikaden. Den plats varifrån man allra bäst ser horisonten.

Referenser

Tryckta källor

- Ambjörnsson, Fanny. *I en klass för sig: Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*, Stockholm: Ordfront 2004
- Bryman, Alan. *Sambällsvetenskapliga metoder*. 2:a uppl. Malmö: Liber 2011
- Butler, Judith. *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*, Göteborg: Daidalos 2007
- Fägerborg, Eva. ”Intervjuer”, *Etnologiskt fältarbete*, red. Lars Kaijser & Magnus Öhlander, 2:a uppl. Lund: Studentlitteratur 2011
- Gilley, Jennifer. ”This Book Is an Action: A Case for the Study of Feminist Publishing”, *The International Journal of the Book*, 2012: 1, s. 1-9
- Graneheim Hällgren, Ulla och Lundman, Berit. ”Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness”, *Nurse Education Today*, 2004: 2, s. 105-112
- Hallgren, Hanna. *När lesbiska blev kvinnor: lesbiskfeministiska kvinnors diskursproduktion rörande kön, sexualitet, kropp och identitet under 1970- och 1980-talen i Sverige*, Göteborg: Kabusa 2008
- Lykke, Nina. *Genusforskning: en guide till feministisk teori, metodologi och skrift*. Stockholm: Liber 2009
- Miller, Laura J. *Reluctant Capitalists: Bookselling and the Culture of Consumption*, Chicago: University of Chicago Press 2007
- Mohanty, Chandra Talpade. *Feminism utan gränser: Avkoloniserad teori, praktiserad solidaritet*, Hägersten: Tankekraft förlag 2007
- Murray, Simone. *Mixed media: Feminist Presses and Publishing Politics*, London: Pluto, 2004
- Riley, Catherine. ”The Message Is in the Book: What Virago’s Sale in 1995 Means for Feminist Publishing”, *Women: A Cultural Review*, 2014: 3, s. 235-255
- Skeggs, Beverly. *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön*, Göteborg: Daidalos 2000
- Svensson, Ragni. ”En outsider och en gentleman: Mediala mytbilder av Bo Cavefors förlag”, *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2013: 3-4, s. 45-58
- Stenström, Emma. *Konstiga företag*, Ny uppl. Stockholm: Natur och Kultur 2008
- Travis, Trysh. ”Women in Print Movement”, *Book History*, 2008: 1, s. 275-300

Otryckta källor

Enszer, Julie R. *The Whole Naked Truth of Our Lives: Lesbian-Feminist Print Culture from 1969 through 1989*, <http://drum.lib.umd.edu/handle/1903/14038>, hämtad 25:e maj 2015

Nationalencyklopedin. *crowdfunding*, (inget datum tillgängligt), <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/crowdfunding>, hämtad 18:e augusti 2015

RFSL. *Begreppslista*, (inget datum tillgängligt), <http://www.rfsl.se/?p=410>, hämtad 27:e maj 2015

Svenska akademien. "Feminism", *Svenska akademiens ordbok*, (inget datum tillgängligt), <http://g3.spraakdata.gu.se/saob>, hämtad 28:e maj 2015

Vetenskapsrådet. *God forskningssed*, 2011, <https://publikationer.vr.se/produkt/god-forsknings-sed>, hämtad 11:e juni 2015

Intervju med tre medlemmar ur Dockhaveri förlag, 18:e april 2015

Intervju med Leo Andrea Nordwall från Lesbisk Pocket, 20:e april 2015

Intervju med Hanna Larsson från X-Publishing, 21:a april 2015

Intervju med Erika Söderström från Normal förlag och Charlie by Kabusa, 22:a april 2015

Intervju med Åsa Sarachu från Rosenlarv förlag, 11:e maj 2015

Intervju med Erika Larsson från Normal förlag, 28:e maj 2015

De inspelade och transkriberade intervjuerna finns tillgängliga vid förfrågan. För att kontakta mig, skriv till linnea.lundborg@hotmail.com.